

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПАВЛЕНКО НАТЕЛЛА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 364.668:316.42]:141.7

**БАГАТСТВО ЯК МЕТА І ПІДґРУНТЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Запоріжжя – 2021

Дисертацією є рукопис.

Дисертацію виконано на кафедрі соціальної філософії та управління Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Утюж Ірина Геннадіївна,
Запорізький державний медичний університет,
завідувач кафедри суспільних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Ковтун Наталія Михайлівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри філософії та політології

кандидат філософських наук, доцент
Товмаш Дмитро Анатолійович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук

Захист відбудеться 05 березня 2021 р. о 15:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.05 у Запорізькому національному університеті за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Дніпровська, 33-А, корпус IV, ауд. 328.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корп. II, ауд. 132.

Автореферат розісланий 25 січня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

 І.І. Капріцин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У науково-філософському дискурсі сучасну епоху трактують як століття економцентризму, епоху тотального споживання, підкреслюючи тим самим, що відношення до багатства надто актуалізувалось і бажання бути багатими як на індивідуальному рівні, так і на рівні взаємодії соціальних спільнот, стає нав'язливою ідеєю і часто доходить до рівня «соціальної шизофренії». Досягнення багатства стає *домінуючим соціальним механізмом*, який породжує різні процеси: від процвітання до занепаду. Сучасна епоха кризи капіталізму характеризується як панування *ринкових відносин*, які стають домінуючими у різних сферах людського життя, проявляючись практично у всіх соціокультурних практиках. Тому аналіз складних соціальних процесів, пов'язаних із нав'язливим прагненням людини епохи постіндустріалізму до реалізації споживацького «модусу володіння» і, як наслідок, закономірною деформацією самої ідеї *соціальної справедливості* та *соціального блага*, залишається актуальною проблемою сучасного соціально-філософського дискурсу.

Потреба соціально-філософського осмислення феномена багатства зумовлена й особливостями організації сучасного суспільного життя. Йдеться про очевидне, на наш погляд, домінування економцентричної моделі західної цивілізації, що породило найпоширеніший тип суспільства, а саме суспільство *консюмеризму* з його тривіальними цінностями масового споживання і не завжди високодуховного задоволення. Тому, сенс соціально-філософської раціоналізації проблеми досягнення багатства у дисертаційній роботі полягає не в детальній історичній реконструкції теоретичних поглядів, а у виявленні сутнісних тенденцій трансформації феномена багатства в умовах постіндустріального суспільства.

Проблема формування багатства в соціальному просторі завжди цікавила дослідників. В епоху античності багатство стало предметом значної зацікавленості Арістотеля, Ксенофонта, Платона. В умовах становлення капіталістичного способу виробництва проблема досягнення і накопичення багатства стала однією з ключових у науковій парадигмі. Соціальну значущість дослідження цього питання засвідчують і назви магістральних праць дослідників, чий доробок став основою сучасної економічної і соціальної теорії: «Про природу і причини багатства народів» А. Сміта, «Капітал» К. Маркса, «Фінансовий капітал» Р. Гільфердінга, «Розподіл багатства» Р. Кларка та ін. Проте, спроби цих і ряду інших дослідників (М. Вебер, Т. Гоббс, Э. Дюркгейм, В. Парето, Т. Парсонс, А. Печчеї, Д. Ріккардо, П. Сорокін, А. Тойнбі, Ф. Гаєк, І. Шумпетер, Е. Фромм, Р. Нуреев, К. Поланьї, П. Бурдьє, А. Дітон, О. Субетто, Т. Пікетті, Т. Іглтон, Н. Розенберг, І. Валлерстайн, Дж. Аррігі) дати загальний аналіз сутності багатства виявилися незавершеними і часто фрагментарними, адже обмежувалися переважно рамками економізму.

Критичний контекст у сенсі редукції феномена багатства до формування суспільних механізмів контролю над особистістю мають філософські ідеї Ф. Енгельса, К. Маркса, Ж. Бодрійяра, Ф. Гваттарі, Ж. Делеза, М. Фуко, Е. Фромма, Г. Маркузе, С. Московічі. Зміст критичної теорії концентрується навколо проблеми соціокультурного занепаду індустріальних суспільств і впливу багатства на цей

процес. Означений аспект розкривається у роботах З. Баумана, Д. Белла, О. Бузгаліна, А. Тоффлера, О. Шпенглера, О. Гелдерблома, Ф. Тривеллато, Р. Аллена, М. Адамуса, Д. Сепчинської, Ойген фон Бем-Баверка, А. Реуэля, Ф. Велишського та ін.

В Україні окремі аспекти аналізу природи і сутності багатства, способів його досягнення і концентрації розглянуто у дослідженнях О. Сілантьєва, О. Назарової, Н. Рожанської, І. Мірчука, А. Шевцової, С. Кримського, З. Бойко, Д. Товмаша, О. Стражнього, В. Липинського, М. Козловця, Н. Ковтун, В. Воловика, М. Лепського, В. Воронкової, Л. Кривеги, Т. Бутченка, В. Жадька, В. Тарана, В. Палагути, В. Скворця, І. Утюж, Н. Спиці, І. Чайки та ін. Вітчизняні автори презентують аналітику соціокультурних смислів, через розкриття ментальних таємниць українця і відношення його до багатства. Загалом аналіз соціально-філософської та соціогуманітарної літератури засвідчує, що феномен багатства у заявленій літературі розглядався переважно як фактор економічного розвитку, натомість розуміння багатства як мети і підґрунтя соціального розвитку залишається перспективною сферою соціально-філософського аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету; комплексної теми № 0114U00266 «Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів», затвердженої наказом МОН України № 1193 від 25.10.2012 року; відповідає планам науково-дослідницьких робіт Запорізького національного університету, у межах яких розробляється тема «Стратегічне прогнозування транскордонних відносин: суб'єктність миротворення в умовах глобального конфлікту» (№ 0164004921).

Мета і завдання дисертаційного дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є соціально-філософський аналіз феномена багатства в якості інваріанта історичного процесу, що породжує своєрідні фундаментальні характеристики на різних етапах суспільного розвитку.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішити такі *завдання*:

- *здійснити* аналіз генези філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена багатства як мети та підґрунтя соціального розвитку;
- *уточнити* сутність феномена багатства та зміст понять, що його позначають;
- *охарактеризувати* функціональне поле накопичення та соціальні наслідки концентрації багатства у різні історичні епохи;
- *розкрити* специфіку сприйняття природи багатства та його концентрації у просторі української соціальної дійсності;
- *дослідити* на основі з'ясування особливостей сприйняття українським народом феномена багатства стратегію виходу сучасної української держави з довготривалої структурної економічної і соціальної кризи.

Об'єктом дослідження є багатство як безпосереднє володіння матеріальними і духовними цінностями та інструмент становлення особливого типу перерозподілу та соціальної взаємодії в індустріальному і постіндустріальному суспільстві.

Предметом дослідження є аналіз багатства у його різноманітних проявах як мети та підґрунтя соціального розвитку в його історичній динаміці.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Соціально-філософський аналіз феномена багатства потребує вироблення методологічних підходів, здатних найбільш адекватно забезпечити вихідні науково-філософські принципи й понятійний інструментарій даного дослідження. Тому в дисертаційному дослідженні використовували теоретичні можливості *міждисциплінарного підходу*, що дозволило в історичній ретроспективі показати найрізноманітніші підходи вчених суспільно-гуманітарного профілю, які підходять у своїй аналітиці до людини як соціокультурної та психосоматичної істоти, до об'єкта дослідження під кутом зору обраного предмета дослідження.

Методологічний базис дисертаційного дослідження складають також окремі положення *системного, історичного, політекономічного та соціокультурного підходів*.

В рамках *історичного підходу* вдалось виявити чинники, які формують особливе ставлення людини до багатства як до цінності на різних етапах історії.

Системний підхід дозволив дослідити різні аспекти феномена багатства, виявити закономірності розвитку багатьох сучасних соціальних теорій, де проблема багатства і проблема соціального модифікуються в інституціональне підґрунтя соціальної культури капіталізму, яким є «гонитва за додатковою вартістю».

Ключовою особливістю соціально-філософського дослідження феномена багатства є використання *політекономічного підходу* для його всебічного аналізу. Саме такий підхід, на наше переконання, дозволяє розглянути багатство та проаналізувати стан сучасного виробництва, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ, а також визначити економічну реальність у соціальній проекції господарської діяльності людини й суспільства. Використання концептуального доробку *постструктуралізму*, зокрема вчення французьких постмодерністів (М. Фуко, Ж. Бодрійяра, Ж. Батая) дало змогу визначити детермінованість концентрації і накопичення багатства соціальними і виробничими відносинами, коли людські бажання і прагнення активно переорієнтовуються у потрібне для активізації споживання соціально-економічне русло.

В основу дисертаційного дослідження ми також поставили дескриптивний аналіз, який дозволив здійснити концептуалізацію *соціокультурної сутності* феномена багатства в поєднанні з історичним і критичним дискурсом, а також з принципами діалектичного мислення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі соціально-філософського аналізу дано визначення *багатства як поняття*, що виражає універсальну сутність (здатність) соціальної природи людини бути задоволеною й забезпеченою як у матеріальному, так і в духовному бутті. У такому розумінні багатство розглядається як результат людської діяльності, джерелом розвитку якої є земля, природні ресурси, гроші, технології та ін. Зазначено, що роль багатства проявляється в діяльності людини у сфері суспільного виробництва, через розподіл, обмін, споживання матеріальних і духовних благ, що впливає на

формування й функціонування суспільних відносин в історичній динаміці розвитку суспільства. Результати дослідження можна сформулювати у вигляді таких положень:

Вперше:

- у межах концептуалізації методології наукового дослідження соціальних феноменів *обґрунтовано* необхідність синтезу соціально-філософського і політекономічного підходів до визначення сутності та історичних форм багатства, а саме: окреслено смисловий зміст феномена багатства в якості інваріанта історичного розвитку суспільних відносин і визначено, що головним аспектом його інваріантності в умовах постіндустріалізму є домінування руйнівного як для духовного життя сучасної людини, так і природного середовища, переконання, що життя окремої людини і соціальної спільноти може бути благополучним і гідним лише за умови досягнення багатства і включення у безперервний глобальний процес споживання;

- на рівні концептуалізації *здійснено* аналіз доробку представників французького постмодернізму у площині аналізу феномена багатства, з'ясування механізмів детермінованості ціннісних систем виробничими відносинами та процесів переорієнтації лібідо (бажань) людини у політико-економічне русло;

- *окреслено* смисловий зміст категорії багатства для українського суспільства: визначено, що багатство має виражений дуальний характер, а саме з одного боку: платонівсько-візантійський дуалізм – матеріальне-духовне. Однак з іншого боку, любов до землі як цінності, прагнення до здобуття статків як нерухомості. Але зазначено, що матеріальні цінності в українській культурі дуже часто займають другорядні позиції, порівняно з духовними, що сутнісно впливає на соціально-економічне життя країни. Обґрунтовано концепцію соціально-економічного розвитку українського суспільства в контексті глобальної кризи капіталізму за умови впровадження принципів економічного націоналізму і протекціонізму.

Удосконалено:

- типологію та понятійно-категоріальний ряд феномена багатства, *виявлені* концептуальні константи, які формують бінарний дискурс «опосередкованих висловлювань» про багатство (продуктивні сили – виробничі відносини; власник засобів праці – найманий працівник; капітал – людина; ціна – вартість; приватна власність - суспільна власність; суспільне благо – індивідуальний зиск; накопичення – дар), що дозволяє досліджувати багатство в якості невиробничої парадигми, і продуктивно використовувати поняття «капітал», «людський капітал», «капіталізація несвідомого», «капіталізація інформації», «капіталізація простору та часу», «соціальне благо»;

- положення про те, що розроблені у межах політекономічного підходу теоретико-методологічні аспекти інтерпретації багатства в ситуації постіндустріального суспільства, є по суті, варіаціями на тему марксизму і постмарксизму;

- соціально-філософське розуміння феномена багатства як *соціальної інваріантності*, що ґрунтується на єдності соціокультурного та політекономічного аспектів. Занурення феномена багатства в соціокультурний контекст історичної епохи, атрибутивними елементами якої виступають духовно-етичні нормативності

та соціальний устрій, являють багатство ідеальним концептом, що безпосередньо належить свідомості. *Політекономічний підхід* дозволяє розглянути багатство в просторі матеріалістичного фактажу, а саме проаналізувати стан сучасного виробництва, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і, таким чином, визначити економічну реальність у соціальній проекції господарської діяльності людини і суспільства;

- основні *функції багатства*, як інструмента соціального розвитку, визначено *регулюючу* функцію, зміст якої полягає у продукуванні чинників, які детермінують поведінку суб'єктів соціальної активності; *перетворюючу*, коли людина розкриває свій діяльнісний потенціал (капітал) через його матеріалізацію у багатстві; *інтегруючу* функцію, мета якої полягає в об'єднанні соціальних суб'єктів у процесі створення благ; *ціннісну* функцію, яка характеризується створенням системи цінностей, що регулюють поведінку суб'єктів соціальної дійсності; *системоутворюючу* функцію, сутність якої полягає в тому, що в процесі створення багатства соціальні суб'єкти інтегруються у соціальні спільноти; *світоглядну* функцію, коли багатство або його відсутність впливає на формування життєвих позицій, інтересів, цілей, практичних настанов суб'єктів соціальної активності.

Набуло подальшого розвитку:

- знання про *еволюцію ціннісної складової* феномена багатства, його формально-сутнісних характеристик в контексті історичних етапів від доіндустріального суспільства до постіндустріального (постсучасного), а саме, зазначається, що еволюція та зміна цінностей щодо багатства, відбувається в розумінні його як дару і переходить до смислів, де воно звільняє людину від будь-якої моралі і наділяє її раціоналізацією, яка реалізується в принципі «жаги до збагачення»;

- розуміння існуючих *підходів марксизму та постмарксизму* до проблеми багатства в умовах капіталістичної системи від моменту її зародження до сучасного кризового стану, в якому знаходиться глобальний капіталізм; *визначені* світоглядно-соціальні чинники і механізми, які виводять феномен багатства на рівень домінантної ідеологемі капіталістичного суспільства;

- уявлення про сутнісну *кризу капіталізму*, який в умовах постіндустріального суспільства призвів до подальшої поляризації у накопиченні доходів між незначною часткою власників технологічно інноваційних транснаціональних корпорацій і основною масою населення як розвинутих країн світу, так і країн периферії і напівпериферії, до загрозливого зростання розриву у доходах між розвинутими країнами світу і країнами, що розвиваються; положення, що в ситуації постіндустріалізму ідеологема багатства презентувала реальність несправедливого, недоступного для широких мас розподілу благ, що породжує «економіку бідності», яка не сприяє реалізації соціальної формули багатства («багатство – потенціал – розвиток») та вкидає значну кількість країн периферії світ-системи у нездоланну «пастку бідності».

Практичне і теоретичне значення одержаних результатів визначається тим, що вони можуть бути використані для розробки соціальної стратегії державного і регіонального розвитку, соціально-політичного програмування,

інформаційної безпеки та впливу на соціальну поведінку у сфері накопичення та концентрації багатства. Запропоновані методологічні підходи до розуміння соціальних наслідків накопичення багатства у різних сферах функціонування суспільства можна застосувати у процесі викладання дисциплін «Соціальна філософія», «Соціологія» «Соціологія масових комунікацій», «Політологія», «Філософія економіки», «Філософія соціальної культури», «Філософія бізнесу та соціальна відповідальність» та ін.

Особистий внесок дисертанта. Результати дисертаційної роботи, які виносяться на захист, отримані авторкою особисто та відображені в наукових публікаціях. Ключові результати, що увійшли до дисертації були отримані самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки роботи розглянуто та схвалено на таких конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми управління економічним потенціалом регіонів» (м. Запоріжжя, жовтень 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства» (м. Одеса, лютий 2014 р.); VII університетська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Молода наука – 2014» (м. Запоріжжя, квітень 2014 р.); V Міжнародний освітній Форум «Особистість в єдиному освітньому просторі» (м. Запоріжжя, квітень 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-філософський аналіз феномена багатства» (м. Дніпро, жовтень 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук» (м. Київ, лютий 2015 р.); V Міжвузівська конференція молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення» (м. Житомир, грудень 2019 р.).

Публікації. За темою дисертації автором опубліковано 15 робіт, у тому числі, 5 статей у фахових виданнях із філософських наук за переліком ВАК України, 3 статті у наукових наукометричних періодичних виданнях інших держав за напрямом дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та переліку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 236 сторінок, з них 185 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 29 сторінок і налічує 278 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **«Вступі»** розглядається актуальність теми дисертації, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, теоретико-методологічна основа дослідження, наукова новизна одержаних результатів, викладено відомості про теоретичне і практичне значення одержаних результатів, відображаються публікації результатів дисертаційного дослідження.

У *першому розділі* – **«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА БАГАТСТВА»** проаналізовано генезу філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена багатства,

обґрунтовано сутність цього феномена та зміст поняття, що його позначає, визначено методологічні засади дослідження феномена багатства, як мети та підґрунтя соціального розвитку.

У підрозділі 1.1. «Гене́за філософського та соціально-гуманітарного осмислення феномена багатства як мети і підґрунтя соціального розвитку» відображено стан осмислення проблеми формування багатства в соціальній дійсності. Визначені основні характеристики феномена багатства в історико-філософському дискурсі. Починаючи з античного періоду мислителі приділяли значну увагу проблемі багатства у своїх наукових дослідженнях. Формуючи концепт історико-філософського дослідження феномена багатства, зазначимо, що класична епоха європейської та вітчизняної соціогуманітарної думки, сформує цілу плеяду філософів, політологів, соціологів, які будуть досліджувати багатство, через призму трансформації соціально-економічних відносин капіталістичної епохи, серед них: А. Сміт зі своїм головним твором «Про природу і причини багатства народів», К. Маркс «Капітал», Р. Гільфердінг з працею «Фінансовий капітал», Р. Кларк з класичною працею про багатство «Розподіл багатства» і багато інших дослідників.

Слід також відмітити, що дослідження в галузі формування феномена багатства і розвитку соціальної діяльності у все більшій мірі набувають міждисциплінарного характеру, починаючи з 80 - 90 - х рр. ХХ століття. Про це, на наш погляд, свідчать дослідження П. Бурдьє, М. Вебера, Т. Гоббса, Э. Дюркгейма, В. Парето, Т. Парсонса, А. Печчеї, Д. Ріккардо, П. Сорокіна, А. Тойнбі, Ф. Гаєка, І. Шумпетера, З. Баумана, Д. Белла, О. Бузгаліна, А. Тоффлера, О. Шпенглера, О. Гелдерблома, Ф. Тривеллато, Р. Аллена, М. Адамуса, Д. Сепцинської, Ойген фон Бем-Баверка, А. Реуэля, Ф. Велишського та ін. В цих роботах проблеми формування багатства і окремих його компонентів, та пошук принципу справедливості, як основи соціального розвитку суспільства, розглядаються в контексті соціальної філософії, соціальної онтології, філософії історії, теорії культури, соціології.

У підрозділі 1.2. «Методологічний інструментарій аналізу феномена багатства» розглянуто зміст вихідних науково-філософських принципів й понятійного інструментарію дослідження. Формування нового понятійного апарату соціально-філософського дослідження феномена багатства тісно пов'язане із системним аналізом мінливих історичних обставин, які розкривають генезу, природу й сутність феномена багатства в контексті соціально-економічних та соціально-політичних відносин. В даному підрозділі зазначено, що методологічним завданням дисертаційного дослідження буде виявлення засобів побудови концептуального простору, в якому економічний і соціокультурний дискурси дадуть відповідь на питання, що таке багатство з точки зору метафізики буття людини і суспільства і що таке багатство як мета і засіб соціального розвитку. Вибір методологічних підходів дозволить дослідити багатство як інваріантну структуру соціально-економічного, політичного буття та визначити інституціональні механізми відтворення тотальної влади, обміну та споживання в епоху постіндустріального капіталізму.

Другий розділ «СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА СПЕЦИФІКА ЦІННІСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФЕНОМЕНА БАГАТСТВА: ВІД ДОІНДУСТРІАЛЬНОГО ТИПУ СУСПІЛЬСТВА ДО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО (ПОСТСУЧАСНОГО)» складається з 3-х підрозділів, у яких визначені соціокультурні причини трансформації ціннісної складової феномена багатства в різних історичних типах суспільства.

У підрозділі 2.1. «Ціннісна трансформація багатства в доіндустріальну епоху» розглянута ціннісна трансформація феномена багатства в доіндустріальну епоху на прикладах античної цивілізації, давньоримського світу і середньовічної феодалної формації. Визначено, що історичний аналіз феномена багатства безпосередньо пов'язаний із аналізом соціальних утворень доіндустріальної (докапіталістичної) епохи. Саме в доіндустріальний період формується соціально-антропологічна інтерпретація багатства, як інституту приватної власності, і ринок, як інститут в його нинішньому розумінні. Як наслідок, виникає кредитно-грошова система, а, отже, золото і срібло перестають бути просто дорогоцінними металами, стаючи еквівалентами товарів, послуг і праці. В результаті вище зазначеного, змінюється і саме розуміння багатства. Багатство, стає новою ідеологією майбутніх буржуазно-капіталістичних структур.

У підрозділі 2.2. «Багатство в умовах становлення та розвитку капіталізму: індустріальна парадигма» узагальнено та проаналізовано існуючі підходи до проблеми багатства в умовах капіталістичної системи від моменту її зародження до сучасного кризового стану, в якому знаходиться глобальний капіталізм. Визначено чинники й механізми, які виводять феномен багатства на рівень домінантної ідеологемі капіталістичного суспільства. Також представлено даний феномен у виняткових сенсах матеріалістичного компоненту накопичення. Показано, що розвиток капіталістичного способу виробництва підготував основу для формування класичної політичної економії, яка заклала фундамент для теоретичних напрацювань в теорії багатства. Звернення до методології класичного марксизму дає можливість проаналізувати трансформацію феномена багатства в найвищу цінність людського буття. Посилаючись на роботи постструктуралістів визначаються метафізичні смисли формування ідеологемі багатства в системі соціальної культури капіталістичної негачії.

У підрозділі 2.3. «Трансформація феномена багатства в умовах сучасності та постсучасності» зазначено, що в сучасних умовах глобальної кризи капіталізму, відбулась зміна парадигми відношення до праці і багатства. Згаданий механізм зафіксований в теоретичному русі від парадигми «трудове суспільство» до парадигми «кінця трудового суспільства» та «кінця труда». Розглянута зростаюча динаміка накопичення багатства і зосередження його в руках небагатьох, що призводить до все більшої соціальної нерівності. Капіталістична система сучасності остаточно намагається завоювати провідні позиції в глобальних, світових масштабах, тим самим породжуючи ліву критику глобалізації, адже орієнтація на потреби самозростаючого капіталу суперечить логіці гармонійного, благополучного розвитку суспільства. Як наслідок, з'являються нові смислові форми, що супроводжують ставлення до багатства. В умовах сучасності і

постсучасності багатство, капітал стають винуватцями недетермінованих відносин у сферах базису й надбудови, що породило нові форми суспільних відносин, таких як масове суспільство, суспільство споживання, в яких «влада символу і знаку», тобто симулятивна складова буття, стають вище виробництва і знищують його.

У третьому розділі «СОЦІАЛЬНІ СМИСЛИ БАГАТСТВА В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕАЛЬНОСТІ» розкривається розуміння багатства українцями у історичній ретроспективі ментальних особливостей, світоглядних ідей, які і стали підґрунтям для існуючого в українському суспільстві особливого ставлення до багатства та виділяються концептуальні напрямки для розбудови української держави.

У підрозділі 3.1. «Соціокультурні коди феномена багатства: українська ментальність» багатство розглядається у всьому багатомірному просторі його людиномірності. Зазначається, що для української людини, домінування матеріальної складової багатства є сумнівним через великий вплив духовно-чуттєвої компоненти на культуру українського народу. Увага акцентується саме на людиномірності багатства, як головного важеля при визначенні цієї категорії, адже інтелектуальні можливості людини, як її чи не найцінніший капітал, уособлюють собою багатство та дають змогу його продукувати, зберігати, примножувати. Любов та насолода від володіння рідною землею та спілкування із природою часто виступають як головне прагнення українського народу без планів на отримання матеріальних зисків, планів на розвиток та інтенсифікацію. Зазначено, що для українця у багатьох випадках саме сімейні цінності та прагнення забезпечити майбутнє нащадків домінує як головна причина для отримання від землі матеріальної користі.

У підрозділі 3.2. «Багатство як фактор розбудови української держави: соціально-економічний контекст» виділено концептуальні напрямки для розбудови української держави. Вказано, що за період незалежності в Україні активно домінувала ідея тотального наслідування політичного та соціально-економічного європейського шляху розвитку, але, на жаль, майже повністю ігнорувалась можливість вибору Україною свого особливого шляху із врахуванням всіх факторів вітчизняної історії, ментальності українського народу, геополітичних стосунків із найближчим сусідом, тощо. Це призвело до формування згубної для нашої молоді держави неолібертаріанської економічної політики. Для оптимізації соціально-економічного розвитку України запропоновано використати політику економічного націоналізму, зважаючи, що саме вона матиме достатньо інструментів, на тлі особливостей української ментальності, дати швидкі та плідні результати та протистояти руйнівним впливам глобалізаційних політико-економічних процесів та іноземному капіталу.

ВИСНОВКИ

1. У дисертаційному дослідженні на основі соціально-філософського аналізу розкривається розуміння багатства як втілення універсальної сутності, яка відображає здатність людини бути задоволеною й забезпеченою як у

матеріальному, так і в духовному бутті. Багатство постає як результат діяльності людини щодо накопичення природних ресурсів (землі, корисних копалин), грошей, інформації, інноваційних технологій та способів їх обміну і перерозподілу в історичній динаміці розвитку суспільства.

В епоху античності багатство розглядається у площині вчення про організацію господарської діяльності, а саме через феномен *ойкономіки*. Мислителі античності розглядали багатство не стільки як засіб накопичення і збагачення, скільки як умову гідного існування людини або держави. У добу середньовіччя, незважаючи на домінування релігійного типу світогляду і проголошення ключовою цінністю у житті людини духовного зростання і наближення до Бога-Творця, накопичення золота і срібла залишалось *основою економічного зростання і соціальної стабільності* на індивідуальному і суспільному рівні буттєвості людини. Натомість, у добу домінування гуманізму й пантеїзму епохи Відродження відбувається не тільки активний розвиток сфери мистецтва, а й становлення «*духу підприємництва*», що формується у соціальному просторі торгівлі та засвідчує появу економічно активної людини як суб'єкта перетворюючої діяльності.

Становлення капіталістичного суспільства в епоху Нового часу співвідноситься з розумінням багатства через призму *теорії трудової вартості, становлення концепту невідчужуваного права власності, формування принципів ринкової економіки*, коли людина отримує право на володіння усім тим, що вона виробляє, коли схвалюється у межах протестантської етики розважливе аскетичне ставлення до багатства, що дає поштовх до його накопичення.

2. Встановлено, що багатство, як інструмент соціального розвитку, виконує ряд суспільно значущих *функцій*: регулюючу функцію, перетворюючу функцію, інтегруючу функцію, ціннісну функцію, системоутворюючу функцію, світоглядну функцію.

На основі аналізу історико-філософського і соціогуманітарного дискурсу доведено, що багатство у різні історичні періоди є не тільки ключовим фактором формування суспільних відносин (формування класів, розподілу благ, формування соціальної структури), а й магістральним чинником формування поведінки людини на індивідуальному і суспільному рівнях.

На підставі результатів теоретичного аналізу генези філософського і соціально-гуманітарного осмислення феномена багатства як мети і підґрунтя соціального розвитку, у дисертаційній роботі запропоновано розуміння *сутності феномена* багатства як поняття, що виражає універсальну здатність людини бути задоволеною та забезпеченою як у матеріальному, так і духовному бутті. Роль багатства якнайповніше проявляється у діяльності людини у сфері суспільного виробництва, через розподіл, обмін, споживання матеріальних і духовних благ, що впливає на формування й функціонування суспільних відносин в історичній динаміці розвитку суспільства.

3. Методологічну базу дисертаційного дослідження складають положення *системного, міждисциплінарного, історичного, політекономічного та соціокультурного підходів*. Соціально-філософська реконструкція феномена багатства базується на синтезі методу історизму і критичного аналізу. Водночас

аналіз феномена багатства ґрунтується на виявленні соціокультурних детермінант ціннісних систем у структурі соціального розвитку. Ключовою характеристикою соціально-філософського дослідження феномена багатства є й використання політекономічного та соціокультурного підходів, що дозволяють розглянути багатство, економічну реальність у соціальній проекції господарської діяльності людини і суспільства в цілому.

4. У дисертаційній роботі здійснено аналіз еволюції *ціннісної складової феномена багатства* у контексті еволюції історичних етапів від *доіндустріального до постіндустріального* (інформаційного, постсучасного) суспільства. У межах еволюції соціальної культури суспільство у цей період рухалось у діапазоні від сприйняття багатства як особливої форми гарантії фізичного та соціального існування людини, або як втілення міщанського добробуту до визнання грошей і матеріального багатства як найвищої цінності буттєвості людини. Відзначено, що в системі феодальних відносин багатство асоціювалося не з кількісним накопиченням матеріальних благ, а зі *«щедрістю душі», даром і милосердям*, властивим насамперед феодалам і духовенству.

5. На основі системного соціально-філософського аналізу розуміння багатства в системі капіталістичних відносин розкрито особливості інтерпретації багатства в індустріальному суспільстві: *концентрація суспільства на економічних показниках* в оцінці багатства як результату діяльності людини, корисності конкретної людини для суспільства у сфері створення нею матеріальних благ та заробляння грошей. Ми визначили чинники й механізми, які виводять феномен багатства на рівень домінантної ідеології капіталістичного суспільства; представлено даний феномен у виняткових сенсах матеріалістичного компоненту накопичення. Багатство стає відчуженою силою як своєрідний фетиш, що вибудовує своє буття як *«капіталістичне буття»*, постаючи над буттям людини і природи.

6. Звернення до методології марксизму дало можливість визначити пріоритети матеріального виробництва, яке породжує суспільні відносини, зумовлені капіталістичним способом виробництва (званого нині *«ринковою економікою»*).

У площині реалізації діалектичної методології соціально-філософського аналізу феномен концентрації і накопичення багатства співвідноситься з феноменом *відчуження соціальних форм людського існування*. Марксистське розуміння природи і сутності багатства використовується у дисертаційній роботі і для аналізу проблеми відтворення капіталу, що має принципове значення у площині визначення детермінант виникнення транснаціональних корпорацій і концентрації багатства в руках небагатьох в епоху постіндустріалізму.

7. У дисертаційній роботі на основі методологічного *потенціалу політекономії* та теорії *світ-системного* аналізу встановлено, що в період постіндустріального суспільства, в економіках епохи пізнього капіталізму напівпериферійного типу накопичення багатство перестає бути ціллю та основою розвитку суспільства. При цьому простежується незворотна динаміка накопичення та концентрації багатства в руках небагатьох власників високотехнологічних виробництв, скорочення кількості представників середнього класу, та закономірне зростання соціальної і майнової нерівності. В таких умовах відбувається симбіоз

тотального глобального ринку і зростаючої монополії капіталу, в результаті чого знищується ринкова конкуренція й активізується фіктивна конкуренція. Це призводить до нівеляції принципів соціальної справедливості як основи *соціального розвитку* і існування демократичних суспільств.

8. У дисертаційній роботі обґрунтовано, що *українська ментальність* та світоглядні позиції і практичні настанови українців впливають на специфічне ставлення до багатства в українській культурі, як до метафізичної цінності, божого дару, даного від народження на рідній землі, на якій потрібно працювати заради забезпечення щастя своєї сім'ї. За такого ставлення до багатства, людина не надто прагне матеріалізувати свою закоханість у рідну землю у капітал та прибуток. На підставі цього встановлено, що ставлення українців до праці і до багатства деякою мірою перебуває у дисонансі зі сприйняттям роботи і багатства як богоугодної справи в межах протестантської етики, яка стала джерелом для становлення підприємництва і духу капіталізму в Західній Європі.

9. Зважаючи на те, що процес економічного зростання не може бути однаковим для всіх країн світу, а залежить від багатьох складових, в числі яких особливості менталітету певного народу, запропоновано на основі результатів наукової розвідки щодо української ментальності, обрати певні шляхи виходу української держави з довготривалої економічної кризи на засадах протекціонізму та економічного націоналізму, які б враховували *антеїстичні настрої української ментальності, свободолюбство, активну здатність до творчості, екологізм, кордоцентризм та космізм*. Обґрунтовано, що штучне калькування економікоцентричної західної моделі розвитку та концентрації багатства, без урахування культурних особливостей українського суспільства, є руйнівним та згубним, що уповні засвідчують невдалі спроби впровадження неолібертаріанських реформ в Україні в останні десятиліття.

10. Встановлено, що в умовах пришвидшеного впровадження діджиталізації, роботизації і автоматизації виробництва у постіндустріальному суспільстві, вихід з «пастки бідності» *українського суспільства* стає можливим за умови впровадження *принципів економічного націоналізму і протекціонізму*, а саме:

а) цілеспрямованих точкових державних *протекціоністських заходів* щодо пришвидшеного вироблення (купівлі) інноваційних технологій і створення підприємств, які виготовляють високотехнологічну продукцію з високим ступенем доданої вартості;

б) потужної підтримки національної *інтелектуально-знаннєвої економіки* – державних інвестицій у сфері *науки і освіти* для активного виробництва і впровадження унікальних, високотехнологічних, а тому конкурентоспроможних на світовому ринку, інноваційних технологій; при цьому необхідним є створення належних умов для нівеляції процесів «*інтелектуальної міграції*» і «*витікання мізків*» з України, що є уособленням «нерівноправного» інвестування інтелектуального і трудового капіталів з країни периферії у розвинуті західні економіки центру світ-системи;

в) активного розвитку *екологічної культури суспільства*, як єдиної можливості зберегти природні ресурси і бути конкурентоспроможними щодо

розвинутих країн світу, які зараз активно розвивають екологічну складову політ-економіки;

г) проведення *земельної реформи*, яка, зважаючи на український антеїзм, потужний зв'язок ментальності громадян держави із природою та землею, має забезпечувати дотримання принципів соціальної справедливості і містити заборону на відчуження української землі глобальними транснаціональними корпораціями і представниками олігархічних кіл.

НАУКОВІ ПРАЦІ, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових наукових періодичних виданнях України, що індексуються у наукометричних базах за напрямом, за яким підготовлено дисертацію:

1. Павленко Н. Теоретичні аспекти дослідження людського багатства в контексті соціальної діяльності. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2014. № 32. С. 205-210. (GoogleScholar; IndexCopernicus).

2. Павленко Н. Система відношень матеріально-духовних аспектів у моделі «людина і багатство». *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2014. № 33. С. 221-227. (GoogleScholar; IndexCopernicus).

3. Павленко Н. Sociocultural nature of wealth phenomenon. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2014. № 59. С. 150-158. (Ulrich's Periodicals Directory; EBSCO; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); WorldCat; ResearchBib, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Science Library Index, Philpapers, ESJI, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), ROAD).

4. Павленко Н. Сутність феномена багатства. *Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці*. Запоріжжя, 2015. № 34. С. 161-166. (GoogleScholar; IndexCopernicus).

5. Utiiuzh, I. G., Pavlenko, N. V. Wealth perception in the preindustrial era: social and value aspects. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 1(85). 2019. P. 17-24. (GoogleScholar; IndexCopernicus; Ulrich's Periodicals Directory).

Особистий внесок здобувача: визначено систему цінностей по відношенню до багатства в доіндустріальну епоху та здійснено аналіз механізму зародження капіталізму на прикладі давньоримської історії.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав за напрямом, за яким підготовлено дисертацію

1. Utiiuzh, I., Spytzia, N., Sinitsyna, A., & Pavlenko, N. Scientific And Educational Technologies In Human Capital Formation. *WISDOM*. 2020. 14(1). P. 112-120. (Web of Science Core Collection: Emerging Sources Citation Index; Scopus, GoogleScholar; Directory of Open Access Journals (DOAJ); EBSCO; WorldCat; Crossref; ERIH PLUS by Dimensions; CyberLeninka; Научная электронная библиотека elibrary.ru).

Особистий внесок здобувача: поглиблено змістовне розуміння людського багатства та його ролі у сучасному суспільстві.

2. Pavlenko, N., Utiuzh, I., El Guessab, K., & Veliiev, P. Postmodern Interpretation of the Metaphysical Grounds of the Wealth Phenomenon. *WISDOM*. 2020. 15(2). P. 33-44. (Web of Science Core Collection: Emerging Sources Citation Index; Scopus, GoogleScholar; Directory of Open Access Journals (DOAJ); EBSCO; WorldCat; Crossref; ERIH PLUS by Dimensions; CyberLeninka; Научная электронная библиотека elibrary.ru).

Особистий внесок здобувача: визначено основні метафізичні засади феномена багатства.

3. Utiuzh I, Sajtarly I, Pavlenko N. (2020) The idea of sociogenesis of affective structures in modern philosophy and its psychoanalytic premises. *Agathos: An International Review of the Humanities and Social Sciences*. 2020. № 2. P. 31-46. (Web of Science Core Collection: Emerging Sources Citation Index; Directory of Open Access Journals (DOAJ); EBSCO; ProQuest; ERIH PLUS by Dimensions).

Особистий внесок здобувача: обґрунтовані основні причини деструктивної природи людини.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Павленко Н. Роль людського багатства в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми управління економічним потенціалом регіонів: матеріали Всеукраїнської наук.-прак. конф. (м. Запоріжжя, 31 жовт. 2013 р.)*. Запоріжжя, 2013. С. 220-221.

2. Павленко Н. Креативність як втілення людського багатства. *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів сучасного суспільства: матеріали Міжнародної наук.-прак. конф. (м. Одеса, 14-15 лют. 2014 р.)*. Одеса, 2014. С. 48-51.

3. Павленко Н. Діалектика матеріального і духовного аспектів феномена багатства. *Молода наука – 2014: матеріали VII універ. наук.-прак. конф. студентів, аспірантів і молодих учених. (м. Запоріжжя, 8-10 квіт. 2014 р.)*. Запоріжжя, 2014. С. 338-340.

4. Павленко Н. Освіта особистості як складова людського багатства. *Особистість в єдиному освітньому просторі: матеріали V Міжнародного освітнього форуму (м. Запоріжжя, 7-8 квіт. 2014 р.)*. Запоріжжя, 2014. С. 306-307.

5. Павленко Н. Соціально-філософський аналіз феномена багатства. *Суспільні науки XXI століття: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: матеріали між. наук.-прак. конф. (м. Дніпропетровськ, 3-4 жовт. 2014 р.)*. Дніпропетровськ, 2014. С. 60-64.

6. Павленко Н. Sociocultural codes of wealth creation. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: матеріали між. наук.-прак. конф. (м. Київ, 6-7 лют. 2015 р.)*. Київ, 2015. С. 78-81.

7. Павленко Н. Ціннісні характеристики багатства в доіндустріальну епоху. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: матеріали міжвуз. наук.-теор. конф. (м. Житомир, 4 груд. 2019 р.)*. Житомир, 2020. С. 173-174.

АНОТАЦІЯ

Павленко Н. В. Багатство як мета і підґрунтя соціального розвитку: соціально-філософський аналіз. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запорізький національний університет МОН України, Запоріжжя, 2021.

Дисертацію присвячено соціально-філософському дослідженню феномена багатства як мети і підґрунтя соціального розвитку. Проаналізовано підходи до розуміння уявлень про феномен багатства, яке розглядається як соціально-філософське поняття, що виражає універсальну здатність людини бути задоволеною та забезпеченою як в матеріальному, так і в духовному бутті. Виділені чинники, що обумовлюють функціональне поле феномена багатства в різних історичних епохах. Обґрунтовано особливості історичного розвитку багатства в просторі української дійсності. Визначено головні світоглядні та методологічні засади розвитку феномена багатства для соціального простору України та надані рекомендації щодо певних шляхів виходу української держави з довготривалої соціально-економічної кризи.

Ключові слова: багатство, політекономічний підхід, історичні типи суспільств, соціальний розвиток, соціокультурний підхід, капіталізм, посткапіталізм.

АННОТАЦИЯ

Павленко Н. В. Богатство как цель и основа социального развития: социально-философский анализ. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Запорожский национальный университет МОН Украины. – Запорожье, 2021.

Диссертация посвящена социально-философскому исследованию феномена богатства как цели и основы социального развития. Проанализированы подходы к пониманию феномена богатства. В диссертационном исследовании богатство рассматривается как социально-философское понятие, которое выражает универсальную способность человека быть удовлетворенным и обеспеченным как в материальном, так и в духовном бытии. Выделены факторы, которые обуславливают функциональное поле феномена богатства в разных исторических эпохах. Обоснованы особенности исторического развития богатства в пространстве украинской действительности. Определены мировоззренческие и методологические основы развития феномена богатства для социального пространства Украины и даны рекомендации касательно определенных способов выхода Украины из затяжного социально-экономического кризиса.

Ключевые слова: богатство, политэкономический подход, социокультурный подход, исторические типы обществ, социальное развитие, капитализм, посткапитализм.

SUMMARY

Pavlenko N. V. Wealth as a goal and basis of social development: socio-philosophical analysis. – The qualification scientific work published as manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Philosophical Sciences in specialty 09.00.03 – Social Philosophy and Philosophy of History.– Zaporizhzhia National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zaporizhzhia, 2021.

The thesis is devoted to the socio-philosophical study of the phenomenon of wealth as a goal and basis of social development.

The aim of the research is a socio-philosophical analysis of the phenomenon of wealth as an invariant of the historical process, which generates peculiar fundamental characteristics at different stages of social development. The research object is wealth as a direct possession and a tool for developing a special type of redistribution and social interaction in industrial and post-industrial societies. The research subject is the analysis of wealth in its various manifestations as a goal and basis of social development in its historical dynamics.

The methodological grounds for the thesis are the concepts of system, interdisciplinary, historical, political and economic as well as sociocultural approaches. Socio-philosophical reconstruction of the phenomenon of wealth is based on the synthesis of the historical method and critical analysis. At the same time, the analysis of the phenomenon of wealth is grounded on revealing the socio-cultural determinants of value systems in the social development structure. The core characteristic of the socio-philosophical study of the wealth phenomenon consists in application of the political and economic approach alongside with the sociocultural approach, which provide for consideration of wealth, the economic reality in the social projection of economic activity of a man and society as a whole.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that on the basis of the socio-philosophical analysis, the definition of wealth is given as that of the concept which expresses the universal essence of a man's social nature (capability) of being satisfied and well provided for, both in his material and spiritual existence. In this sense, wealth is viewed as a result of a man's activity, with its source being land, natural resources, money, technology, etc. It is noted that the role of wealth is manifested in a man's activity in the field of social production, through exchange, distribution, consumption of material and spiritual goods, which affects the formation and functioning of social relations in the historical dynamics of society development. The need for the synthesis of socio-philosophical and political-economic approaches to determining the essence and historical forms of wealth has been grounded within the framework of conceptualization of the methodology of social phenomena scientific research, namely: the meaning content of the wealth phenomenon as an invariant of the historical development of social relations is outlined; it is determined that the main aspect of the invariance of wealth in post-industrialism is dominance of the conviction, ruinous both for the spiritual life of a modern man and the environment, that life of a separate person and of social community can only be prosperous and worthy on condition of the wealth attainment and inclusion in a continuous global process of consumption. At the level of conceptualization, the analysis of the works by representatives of French postmodernism has been conducted with regard to the wealth phenomenon analysis, identification of the mechanisms of the value systems determinacy by production relations and processes of a man's libido (desire) reorientation towards the political and economic area. The meaning content of

the category of wealth for the Ukrainian society has been outlined. It is determined that wealth has a pronounced dual character: on the one hand, the Platonic and Byzantine dualism – the material and spiritual; on the other hand, love for land as a value, longing for achieving prosperity in the form of property. However, it is noted that material values in the Ukrainian culture frequently take secondary positions compared to spiritual ones, which significantly affects socio-economic life of the country. The concept of the socio-economic development of the Ukrainian society in the context of the global crisis of capitalism on condition of implementation of the economic nationalism and protectionism principles has been substantiated.

Keywords: wealth, political and economic approach, historical types of societies, social development, socio-cultural approach, capitalism, post-capitalism.

Відповідальний за випуск *Кудінов І.О.*
Підписано до друку 25.01.2021. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 25/01-1.
Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»

Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44

skype Gmail

KSK.ALLIANCE

КСК
альянс